

ปัญหาความรับผิดทางละเมิดกรณีพาดสายสื่อสารบนเสาไฟฟ้าของการไฟฟ้านครหลวง¹

จิรภัทร อินทรสกุล²

จากการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาความรับผิดทางละเมิดกรณีพาดสายสื่อสารบนเสาไฟฟ้าของการไฟฟ้านครหลวง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมา แนวคิด ทฤษฎี และความรับผิดทางละเมิดเกี่ยวกับความรับผิดทางละเมิดกรณีพาดสายสื่อสารบนเสาไฟฟ้าของการไฟฟ้านครหลวง และวิเคราะห์ถึงปัญหาความรับผิดทางละเมิด รวมถึงเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาในการบังคับใช้กฎหมายโดยนำกฎหมายที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์เพื่อหาคำตอบและแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น ซึ่งหากมีการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับความรับผิดทางละเมิดกรณีพาดสายสื่อสารบนเสาไฟฟ้าของการไฟฟ้านครหลวง โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอำนาจหน้าที่ของการไฟฟ้านครหลวง อำนาจหน้าที่ของสำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ หรือ กสทช. รวมถึงกรณีการฟ้องเพิกถอนระเบียบของการไฟฟ้านครหลวง ว่าด้วย หลักเกณฑ์การติดตั้งสายสื่อสารบน เสาไฟฟ้าของการไฟฟ้านครหลวง พ.ศ. 2563 และคำสันทัดหมายใหม่ทดแทนให้ชัดเจนขึ้นนั้นอาจก่อให้เกิดความไม่ชอบธรรมแก่ผู้ที่ได้รับความเสียหายจากเหตุละเมิดที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการลักลอบพาดสายสื่อสารบน เสาไฟฟ้า และผู้ที่ต้องรับผิดชอบใช้คำสันทัดหมายใหม่ทดแทน

จากการศึกษาค้นคว้าทำให้ทราบว่าความรับผิดทางละเมิดกรณีพาดสายสื่อสารบนเสาไฟฟ้าของการไฟฟ้านครหลวงนั้นยังมีประเด็นที่จะต้องนำมาวิเคราะห์และพิจารณาอยู่หลายประเด็นด้วยกันสืบเนื่องมาจากความพยายามในการจัดระเบียบสายสื่อสารของการไฟฟ้านครหลวง อันเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและจำเป็นที่จะต้องดำเนินการแก้ไข เพื่อแก้ปัญหาในการจัดระเบียบในการพาดสายสื่อสารไม่ว่าจะเป็นเพื่อปรับปรุงการพาดสายสื่อสารบนเสาไฟฟ้าให้มีความเป็นระเบียบ และถูกต้องตามมาตรฐานของการไฟฟ้านครหลวง เพื่อปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ และรักษาสภาพแวดล้อมให้มีความสวยงาม เพื่อเพิ่มความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน เพื่อรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรมโทรคมนาคมที่สูงขึ้นในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประเทศชาติและประชาชน รวมถึงในกรณีที่เมื่อมีความเสียหายเกิดขึ้นแก่บุคคลภายนอกอันเนื่องมาจากการลักลอบพาดสายสื่อสารบนเสาไฟฟ้า บุคคลใดจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบใช้ค่าเสียหาย ซึ่งสามารถสรุปเป็นประเด็นปัญหาได้ดังต่อไปนี้

ประเด็นปัญหาประการแรก คือ ปัญหาเรื่องอำนาจหน้าที่ของการไฟฟ้านครหลวง และอำนาจหน้าที่ของสำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ หรือ

¹ บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระ เรื่อง ปัญหาความรับผิดทางละเมิดกรณีพาดสายสื่อสารบนเสาไฟฟ้าของการไฟฟ้านครหลวง โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์ประเสริฐ ตันศิริ และคณะกรรมการสอบ คือ รองศาสตราจารย์ ดร.กัลยา ตันศิริ และรองศาสตราจารย์สุรินทร์ รัตนวราห

² นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิเทศศาสตรมหาบัณฑิต (ภูมิภาค) คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

กสทช. จากการศึกษาค้นคว้าเมื่อเสาไฟฟ้าเป็นทรัพย์สินประเภทหนึ่ง เนื่องจากเป็นวัตถุที่มีรูปร่างและมีราคา อาจถือเอาได้ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 138 และการที่การไฟฟ้านครหลวงเป็นเจ้าของ เสาไฟฟ้างดงามทั่วทั้งกรุงเทพมหานคร นนทบุรี และสมุทรปราการ ดังนั้น การไฟฟ้านครหลวงมีสิทธิที่จะ ใช้สอยและจำหน่ายทรัพย์สินของตนและได้ซึ่งดอกผลแห่งทรัพย์สินนั้น กับทั้งมีสิทธิติดตามและเอาคืนซึ่ง ทรัพย์สินของตนจากบุคคลผู้ไม่มีสิทธิจะยึดถือไว้และมีสิทธิขัดขวางมิให้ผู้อื่นสอดเข้าเกี่ยวข้องกับทรัพย์สิน นั้นโดยมิชอบด้วยกฎหมายได้ เช่น ในกรณีที่มีการกระทำละเมิดโดยการลักลอบพาดสายสื่อสารบนเสา ไฟฟ้าของการไฟฟ้านครหลวงโดยไม่ได้รับอนุญาตตามระเบียบการไฟฟ้านครหลวงว่าด้วย หลักเกณฑ์การ ติดตั้งสายสื่อสารบนเสาไฟฟ้าของการไฟฟ้านครหลวง ฉะนั้น การไฟฟ้านครหลวงจึงมีสิทธิที่จะดำเนินการ ตามที่เห็นสมควรได้ เพื่อป้องกันขัดขวางมิให้มีการกระทำละเมิดต่อทรัพย์สินของตนโดยมิชอบด้วย กฎหมาย เช่น การรื้อถอนสายสื่อสารที่ลักลอบพาดสายโดยไม่ได้รับอนุญาต เป็นต้น หากแต่ตาม พระราชบัญญัติการประกอบกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2544 มาตรา 44 นี้ ให้สิทธิ และให้ความคุ้มครองแก่ผู้ ประกอบกิจการโทรคมนาคม ซึ่งได้รับใบอนุญาตประกอบกิจการโทรคมนาคมจากคณะกรรมการกิจการ โทรคมนาคมแห่งชาติว่าด้วยองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม ดังนั้น เมื่อผู้ประกอบกิจการโทรคมนาคมได้รับใบอนุญาตแล้วก็จะได้รับการ คุ้มครองจากมาตรา 44 นี้ ซึ่งส่งผลทำให้กระทบต่อการไฟฟ้านครหลวงในการที่จะใช้สิทธิตามประมวล กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1336 เพื่อขัดขวางมิให้ผู้อื่นสอดเข้าเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินของตนโดยมิ ชอบด้วยกฎหมายได้ กับทั้งเพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการไฟฟ้านครหลวง พ.ศ. 2501 มาตรา 40 ที่ให้การดำเนินการกิจการของการไฟฟ้านครหลวงนั้นจะต้องคำนึงถึงประโยชน์ของรัฐ ประชาชน และความปลอดภัยเป็นสำคัญ เนื่องจากอาจทำให้เกิดอันตรายแก่ชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน ได้ จึงเป็นปัญหาคาบเกี่ยวในเรื่องของอำนาจหน้าที่ในการที่จะใช้สิทธิของเจ้าของทรัพย์สินตามประมวล กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1336 ประกอบกับพระราชบัญญัติการไฟฟ้านครหลวง พ.ศ. 2501 มาตรา 40 ในการที่จะดำเนินการกับสายสื่อสารที่นำมาพาดโดยไม่ได้รับอนุญาตจากการไฟฟ้านครหลวงกับ พระราชบัญญัติการประกอบกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2544 มาตรา 44 ที่ให้ความรับรองคุ้มครองสายสื่อสาร ที่ได้รับอนุญาตให้ประกอบกิจการโทรคมนาคม

ประเด็นปัญหาประการที่สอง ปัญหาการฟ้องเพิกถอนระเบียบการไฟฟ้านครหลวง ว่าด้วย หลักเกณฑ์การติดตั้งสายสื่อสารบนเสาไฟฟ้าของการไฟฟ้านครหลวง พ.ศ.2563 โดยการไฟฟ้านครหลวงมี นโยบายที่จะดำเนินการจัดระเบียบสายสื่อสาร ปรับปรุงหลักเกณฑ์การติดตั้งสายสื่อสารบนเสาไฟฟ้าของ การไฟฟ้านครหลวงให้สอดคล้องกับสภาวะปัจจุบัน เพื่อแก้ไขปัญหาสายสื่อสารกรุงรัง และการลักลอบ พาดสายสื่อสารโดยไม่ได้รับอนุญาต จึงได้มีการออกระเบียบการไฟฟ้านครหลวง ว่าด้วย หลักเกณฑ์การ ติดตั้งสายสื่อสารบนเสาไฟฟ้าของการไฟฟ้านครหลวง พ.ศ. 2557 ซึ่งระเบียบฉบับนี้มีได้มีการกำหนดบท กำหนดโทษและการรื้อถอนสายสื่อสารที่ไม่ได้รับอนุญาตให้ติดตั้งบนเสาไฟฟ้าทำให้เกิดปัญหาในการ

ดำเนินการจัดระเบียบสายสื่อสารเป็นอย่างมาก ต่อมาการไฟฟ้านครหลวงจึงได้วางระเบียบการไฟฟ้านครหลวง ว่าด้วย หลักเกณฑ์การติดตั้งสายสื่อสารบนเสาไฟฟ้าของการไฟฟ้านครหลวง พ.ศ. 2563 โดยมีการเพิ่มบทกำหนดโทษเข้ามา และให้ยกเลิกระเบียบฉบับเก่า โดยระเบียบการไฟฟ้านครหลวงฉบับนี้มีลักษณะเป็นกฎหมายที่ตราขึ้นโดยมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2563 มาตรา 3 และพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 มาตรา 5 เนื่องจากเป็นระเบียบที่มีผลบังคับใช้เป็นการทั่วไป โดยไม่มุ่งหมายจะให้ใช้บังคับกับบุคคลใดหรือกรณีใดเป็นการเฉพาะ โดยภายหลังที่ได้มีการประกาศใช้ให้มีผู้ประกอบการโทรคมนาคมฟ้องขอเพิกถอนระเบียบฉบับดังกล่าวต่อศาลปกครองกลาง ส่งผลทำให้การไฟฟ้านครหลวงไม่สามารถนำระเบียบฉบับดังกล่าวมาใช้บังคับได้ เนื่องจากหากกระทำการใดไปตามระเบียบฉบับดังกล่าวนี้ ต่อมาในภายหลังระเบียบฉบับนี้ถูกเพิกถอนตามคำพิพากษาศาลปกครอง จะส่งผลทำให้การใดๆ ที่การไฟฟ้านครหลวงได้กระทำไปโดยอาศัยอำนาจตามระเบียบนั้นไม่ชอบด้วยกฎหมายซึ่งจะมีผลทำให้การไฟฟ้านครหลวงอาจถูกฟ้องร้องดำเนินคดีในภายหลังได้ เพื่อเยียวยาหรือชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการบังคับใช้ระเบียบฉบับดังกล่าว

ประเด็นปัญหาประการที่สาม ปัญหากรณีเกิดความเสียหายแก่การไฟฟ้านครหลวงหรือบุคคลภายนอกอันเนื่องมาจากการละเมิดขาดสายสื่อสารบนเสาไฟฟ้า เมื่อนำมาวิเคราะห์จะเห็นได้ว่าเมื่อมีความเสียหายเกิดขึ้นกับประชาชนบุคคลภายนอก ประชาชนผู้ได้รับความเสียหายมักจะดำเนินการเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนหรือฟ้องร้องดำเนินคดีทางศาลกับการไฟฟ้านครหลวง โดยมีได้เรียกให้ผู้ประกอบการโทรคมนาคมหรือบุคคลผู้ทำละเมิดก่อให้เกิดความเสียหายที่แท้จริงมาชดเชยค่าสินไหมทดแทน แม้เหตุละเมิดที่เกิดขึ้นมิได้เกิดขึ้นจากสายไฟฟ้าหรืออุปกรณ์ไฟฟ้าของการไฟฟ้านครหลวง การไฟฟ้านครหลวงยังคงต้องรับผิดชอบต่อบุคคลภายนอกด้วยเช่นกันโดยเฉลี่ยความรับผิดชอบกับผู้ประกอบการโทรคมนาคม เว้นแต่การไฟฟ้านครหลวงจะพิสูจน์ได้ว่าได้ใช้ความระมัดระวังในการตรวจสอบสายสื่อสารแล้ว โดยการติดประกาศหรือแจ้งให้ผู้อยู่อาศัยสายสื่อสารที่ถูกลอบขาดโดยไม่ได้รับอนุญาตให้แก่ผู้ประกอบการโทรคมนาคมที่เป็นเจ้าของสายสื่อสารนั้นแล้ว แต่หากการไฟฟ้านครหลวงไม่สามารถพิสูจน์ได้ก็ถือว่า การไฟฟ้านครหลวงมีส่วนประมาทเลินเล่ออยู่ด้วยและต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่เกิดขึ้นตามส่วนแล้วแต่ข้อเท็จจริงตามแต่ละกรณี ซึ่งในหลายๆ กรณีนั้นก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมแก่การไฟฟ้านครหลวงในการที่จะต้องเข้าไปรับผิดชอบชดเชยค่าสินไหมทดแทนอันเนื่องมาจากเหตุละเมิดที่การไฟฟ้านครหลวงไม่ได้ก่อให้เกิดขึ้น

โดยจากการศึกษาค้นคว้าในเรื่องปัญหาความรับผิดชอบทางละเมิดกรณีขาดสายสื่อสารบนเสาไฟฟ้าของการไฟฟ้านครหลวง ผู้ศึกษาเห็นว่าควรที่จะต้องมีการดำเนินการเพื่อที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นให้มีความชัดเจนในการดำเนินการต่างๆ และประสานงาน ประสานความร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานไม่ว่าจะเป็นการไฟฟ้านครหลวง และสำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ หรือ กสทช. กับทั้งหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง รวมถึงผู้ประกอบการโทรคมนาคม

ด้วย เพื่อให้สามารถดำเนินการต่างๆ เกี่ยวกับสายสื่อสารและเสาไฟฟ้าได้อย่างดียิ่ง และก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประเทศชาติและประชาชนเป็นสำคัญ โดยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

ประเด็นปัญหาประการที่หนึ่ง ปัญหาเรื่องอำนาจหน้าที่ของการไฟฟ้านครหลวง และอำนาจหน้าที่ของสำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ หรือ กสทช. มีข้อเสนอแนะคือ ควรที่จะมีการออกกฎหมายเฉพาะที่ควรจะนำมาใช้ร่วมกันระหว่างการไฟฟ้านครหลวงและสำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ หรือ กสทช. โดยเชิญผู้แทนจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นกรุงเทพมหานคร องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานของรัฐ และผู้ประกอบการโทรคมนาคมมาประชุม อบรม และดำเนินการร่วมกันในการร่างกฎหมายฉบับใหม่ขึ้น โดยจะต้องมีการกำหนดขอบเขตและอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องให้ชัดเจน ไม่มีการทับซ้อนกันในอำนาจหน้าที่ของแต่ละหน่วยงาน เพื่อที่จะสามารถนำกฎหมายที่จัดทำขึ้นใหม่นั้นไปบังคับใช้ในการจัดระเบียบสายสื่อสารให้เป็นระเบียบเรียบร้อย และเพื่อปกป้องและป้องกันไม่ให้เกิดความเสียหายแก่ชีวิตและทรัพย์สินทั้งของทางราชการและประชาชน

ประเด็นปัญหาประการที่สอง ปัญหาการฟ้องเพิกถอนระเบียบการไฟฟ้านครหลวง ว่าด้วยหลักเกณฑ์การติดตั้งสายสื่อสารบนเสาไฟฟ้าของการไฟฟ้านครหลวง พ.ศ.2563 มีข้อเสนอแนะคือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรที่จะมาให้ความร่วมมือกันในการดำเนินการนำสายไฟฟ้าและสายสื่อสารลงใต้ดินในเส้นทางหลักทั้งหมด โดยการร่างกฎหมายเกี่ยวกับการจัดระเบียบสายสื่อสาร ว่าด้วย การนำสายสื่อสารลงใต้ดินตามท่อร้อยสายใต้ดินของการไฟฟ้านครหลวงหรือของกรุงเทพมหานคร ในเส้นทางที่สามารถจะนำสายไฟฟ้าและสายสื่อสารลงใต้ดินได้โดยกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการติดตั้ง ขั้นตอนในการดำเนินการขออนุญาต รวมถึงค่าใช้จ่ายในการขออนุญาตและติดตั้งสายสื่อสาร และบทกำหนดโทษให้ชัดเจน ในส่วนการบำรุงรักษากำหนดให้เป็นหน้าที่ของเจ้าของท่อร้อยสายใต้ดินและผู้ประกอบการโทรคมนาคมร่วมกันดำเนินการ และกำหนดให้มีเจ้าหน้าที่คอยตรวจสอบใบอนุญาตก่อนที่จะมีการลงไปดำเนินการติดตั้งสายสื่อสารใต้ดินด้วย รวมถึงกำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่จากการที่ละเว้นการปฏิบัติหน้าที่จนตรวจพบการลักลอบพาดสายสื่อสารใต้ดิน

ในเส้นทางที่ไม่สามารถนำสายไฟฟ้าและสายสื่อสารลงใต้ดินได้นั้น ให้กำหนดอำนาจหน้าที่ของการไฟฟ้านครหลวงให้ชัดเจนในการตรวจสอบสายสื่อสาร โดยกำหนดระยะเวลาในการตรวจสอบสายสื่อสารทุกๆ 30 วัน เพื่อป้องกันการลักลอบพาดสายสื่อสารโดยไม่ได้รับอนุญาต และเป็นการตรวจสอบสายสื่อสารที่ได้รับอนุญาตและติดตั้งเรียบร้อยแล้วนั้นได้มาตรฐานตามที่การไฟฟ้านครหลวงกำหนดหรือไม่ และหากตรวจพบว่าสายสื่อสารนั้นติดตั้งไม่ได้มาตรฐาน เช่น สายสื่อสารหย่อนหรือติดตั้งต่ำกว่าที่กำหนด หรือมีลักษณะที่ไม่ปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน ก็ให้ดำเนินการแจ้งผู้ประกอบการ

โทรคมนาคมเจ้าของสายสื่อสารนั้นเข้ามาดำเนินการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น หากไม่ปฏิบัติตามก็ให้กำหนดบทปรับหรือบทลงโทษไว้โดยชัดแจ้ง

ประเด็นปัญหาประการที่สาม ปัญหากรณีเกิดความเสียหายแก่การไฟฟ้านครหลวงหรือบุคคลภายนอกอันเนื่องมาจากการละเมิดพาดสายสื่อสารบนเสาไฟฟ้ามีข้อเสนอแนะคือ จัดให้มีการทำสัญญาแนบท้ายใบขออนุญาตในการพาดสายสื่อสาร เพื่อให้การไฟฟ้านครหลวงสามารถดำเนินคดีกับผู้ประกอบกิจการโทรคมนาคมที่ละเมิดพาดสายสื่อสารหรือไม่ปฏิบัติตามที่การไฟฟ้านครหลวงกำหนด โดยให้บังคับเป็นไปตามสัญญาหากมีความเสียหายหรือการใดๆ ที่ไม่เป็นไปตามสัญญา การไฟฟ้านครหลวงก็สามารถฟ้องบังคับตามสัญญาได้โดยไม่ต้องฟ้องเป็นคดีละเมิด โดยกำหนดแบบสัญญาในการให้บริการพาดสายหรือติดตั้งอุปกรณ์สื่อสารโทรคมนาคมโดยให้ผู้ประกอบกิจการโทรคมนาคมทุกรายที่มีและขออนุญาตเป็นผู้ประกอบกิจการโทรคมนาคมแล้วมาลงนามทำสัญญาไว้กับการไฟฟ้านครหลวง โดยกำหนดเงื่อนไขในสัญญาให้ครอบคลุมถึงมาตรฐานในการติดตั้งสายสื่อสาร กำหนดบทลงโทษในกรณีไม่ปฏิบัติตามมาตรฐานหรือกรณีที่มีการละเมิดลักลอบพาดสายสื่อสาร และกำหนดให้มีการวางหลักประกันความเสียหายไว้แก่การไฟฟ้านครหลวง รวมถึงในกรณีที่ต้องรับผิดชอบต่อบุคคลภายนอกอันเนื่องมาจากการละเมิด หากพิสูจน์ได้ว่าเหตุแห่งละเมิดนั้นเกิดขึ้นจากสายสื่อสาร ผู้ประกอบกิจการโทรคมนาคมต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่การไฟฟ้านครหลวงในกรณีที่การไฟฟ้านครหลวงต้องชดเชยค่าเสียหายไปให้แก่บุคคลภายนอก หรือในกรณีการไฟฟ้านครหลวงได้รับความเสียหาย

เอกสารอ้างอิง

เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์. รวมคำบรรยาย ภาคหนึ่ง สมัยที่ 71 เล่ม 5. สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติ

บัณฑิตยสภา, 2561.

บัญญัติ สุชีวะ. คำอธิบายกฎหมายลักษณะทรัพย์. เนติบัณฑิตยสภา, 2556.

ศนันท์กรณ์ โสตถิพันธุ์. คำอธิบายกฎหมายลักษณะละเมิด จัดการงานนอกสั่ง ลาภมิควรได้. คณะนิติศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไสลเกษ วัฒนพันธุ์. เอกสารประกอบคำบรรยายวิชากฎหมายลักษณะละเมิด. เนติบัณฑิตยสภา ในพระบรมราชูปถัมภ์.